

УДК 338.24:353.9

Олена Каховська

Olena Kakhovska

**СОЦІАЛЬНІСТЬ ЯК РЕЗУЛЬТАТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ****SOCIALITY AS A RESULT OF STATE POLICY SUPPORT
OF ECONOMY SOCIALIZATION**

Статтю присвячено дослідженню соціальності як результату державної політики щодо забезпечення соціалізації економіки.

Розглянуто концептуальні підходи до тлумачення результату соціалізації економіки, надано експлікацію їх практичної реалізації в оцінці соціалізаційних заходів державної політики. Запропоновано концепцію вимірювання результату функціонування соціальної держави і власне процесів соціалізації у ній через категорію «соціальність».

Ключові слова: соціалізація, державна політика, результат, оцінка, підходи, реалії виміру, соціальна держава, соціальність, перспективи.

The article studies the sociality as a result of state policy to provide socialization of the economy. Conceptual approaches to the interpretation of the economy socialization result, the explication of their implementation into the evaluation of socialization policy measures are given. The concept of the functioning of the social state and the internal socialization processes results measuring through the category of “sociality” are studied.

Key words: socialization, state policy, result, evaluation, approaches, measuring realities, the social state, sociality, perspectives.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ ст. соціалізація економіки стала однією з вимог забезпечення соціально-економічного розвитку. При цьому кожна окремо взята країна потребувала специфічних механізмів щодо здійснення таких процесів. Не стала винятком у цьому аспекті й Україна, в якій соціалізація економіки здійснюється за принципово новим, невідомим раніше сценарієм інверсійного типу. Після здобуття Україною незалежності в країні набули поширення трансформаційні соціально-економічні процеси, пов'язані із запровадженням ринкового механізму активізації економічної діяльності зі створення підвалин для розбудови соціальної держави. Більш ніж двадцятирічний період реформаційних перетворень привів урешті-решт до визнання нашої держави країною з ринковою економікою. Але цього виявилось недостатньо для отримання адекватного результату в економічній і соціальній сферах. За цих обставин необхідно ретельно дослідити соціальність як один з основних результатів реалізації державної політики щодо забезпечення соціалізації економіки.

Природно, що національна специфіка соціалізації економіки для свого вирішення вимагала, щоб вона стала предметом дослідження багатьох наук.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Керуючись працями відомих представників економічної і соціальної думки Заходу, вітчизняні вчені зробили певний внесок у теорію соціалізації постсоціалістичних країн, обґрунтували засоби, форми та механізми її здійснення, проводили активний пошук переваг усупільнення та позитивів індивідуалізації у формуванні підвалин цивілізаційного життя. Досить широкий спектр цих питань був розглянутий у наукових працях відомих українських науковців О. І. Амоші, В. О. Беседіна, І. К. Бондар, В. М. Бородюка, З. І. Галушки, В. М. Гейця, П. І. Гайдуцького, А. С. Гальчинського, М. С. Герасимчука, В. О. Гришкіна, О. А. Грішнєвої, А. А. Гриценко, С. І. Дорогунцова, Н. М. Деевої, Ю. К. Зайцева, Т. А. Заяць, Б. Є. Кваснюка, С. І. Кирєєва, В. Е. Коломойцева, Е. М. Лібанової, Л. С. Лісогор, І. І. Лукінова, В. С. Найдьонова, В. М. Новікова, О. Ф. Новікової, Л. М. Тимошенко, М. Г. Чумаченка, М. М. Якубовського та ін. Незважаючи на значимість досліджень цих та інших учених у формуванні підвалин держави соціального спрямування, з часом з'являлося все більше і більше питань, які потребували й потребують нагального вирішення в контексті ліквідації деструктивних аспектів і забезпечення соціальної динаміки.

Постановка завдання. Як не парадоксально, але, виходячи з реалій існування, за наслідками двадцятирічного здійснення соціалізаційних процесів на національних теренах масштабної бідності і суспільної дезінтеграції, постає питання про методологічну помилку у визначенні їх результату або спрямованості. Якщо невідома кінцева мета соціалізації економіки й індивідуума, то, безперечно, усі прийняті управлінські рішення і розроблена відповідно до них державна політика не будуть мати очікуваного впливу, їх результатом буде тільки ускладнення проблеми.

Метою статті є обґрунтування з різноманіття можливих результатів соціалізації трансформаційної економіки найбільш інформативного, що сприймає та відтворює відповідно соціалізаційні заходи в аспекті забезпечення позитивного результату державної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціалізація як наукова категорія є досить багатозначною, тому закономірно набуває різних значень відповідно до сфер, які досліджуються, та конкретних об'єктів, яких вона стосується. Разом з тим за всього розмаїття тлумачень сутності соціалізації усіх їх об'єднує теза щодо надання економічним процесам соціального змісту. І вся неузгодженість підходів у подальшому полягає у визначенні процесів соціального спрямування.

Так, академік НАН України А. Чухно вбачає як рух до соціалізації започаткування такого вектора, коли «...панівною стає соціальна сфера, нематеріальне виробництво...» [1, с. 206]. Представник кївської наукової школи Ю.Зайцев вважає, що процес соціалізації полягає «...у використанні основними суб'єктами господарювання у своїх інтересах специфічної системи знань, норм і цінностей...» [2, с. 4]. Відомий фахівець з соціалізації В. Гришкін схильний до сприйняття результату соціалізації як «...всеохопної спрямованості щодо забезпечення готовності членів суспільства до відповідних вимог суспільних інститутів і створення умов для реалізації суб'єктами економіки політики відповідальності щодо взаємоумовленого функціонування і розвитку згідно зі стандартами сучасної цивілізації» [3, с. 31]. На думку американського соціолога Н. Смелзера, наслідком соціалізації є «...нагромадження людьми досвіду і соціальних настанов, що відповідають їх соціальним ролям» [4, с. 217]. Істинно соціалізована економіка, за твердженням російського вченого А. Пригожина, забезпечує «...достойне існування людини...» [5, с. 217]. Співзвучним наведеним є тлумачення «соціалізації», подане відомим ученим Й. Шумпетером, за якою вона має сприйматися як «...збільшення частки державної влади і державних послуг, заходи державного контролю у сфері виробництва та розподілу, розвиток змішаних приватно-державних форм організації» [6, с. 293]. Підводячи ризику під наведеними характеристиками мети соціалізації, є всі підстави констатувати, що вони не наближають до якоїсь межі в розумінні кінцевого результату соціалізаційних процесів. Відомо, що будь-яка діяльність повинна бути вимірюваною. Згідно з позицією класика політичної економії А. Маршалла, її презентують «...факти, які можна спостерігати, і величини, які можна виміряти і зафіксувати...» [7, с. 83].

Якщо орієнтуватися на інформацію, яку можна отримати для оцінки процесів соціалізації за запропонованими вимірниками, то її навряд чи буде достатньо для констатації торування соціального шляху. До речі виникає питання, у який спосіб і на підставі яких індикаторів слід кваліфікувати «домінування соціальної сфери», «використання системи знань, норм і цінностей», «забезпечення готовності членів суспільства до відповідних вимог суспільних інститутів», «нагромадження людьми досвіду», «достойне існування людини».

Щодо збільшення частки державної влади і державних послуг, то цю динаміку презентують щорічно при розгляді проекту Державного бюджету. За офіційними статистичними даними, соціальні видатки бюджетів наприкінці 2012 р. становили 240,6 млрд. грн., що перевищувало 76,5 % в структурі видатків зведеного бюджету країни й було на 36,1% більше ніж у 1991 р. [8]. Чи можна вести мову про високий рівень соціалізації української економіки? Для порівняння наведено дані Світового банку за станом на 1996 р., за якими питома вага соціальних видатків у консолідованому бюджеті (зведений бюджет у сукупності з позабюджетними цільовими фондами) Німеччини встановилися на рівні 68,8 %. Франції – 70,1 %, Швеції – 56,8 %, Данії – 53,0 %, США – 52,1 % [9, с. 196–197; 208–211; 214–215]. За більш наближеною інформацією видатки на суто соціальні цілі в бюджеті розвинених країн коливаються у межах від 30 до 40 % [10, с. 41].

Як тлумачити у такому випадку національні здобутки? За простою логікою зі зростанням ВВП у будь-якій країні, і навіть за статичного рівня видатків в абсолютному вимірі, їх частка у

зведеному бюджеті має зменшуватися. Стосовно українських реалій можна було б припустити подовження сценарію егалітарності на ринкові умови для утримування об'єктів соціальної сфери і надання безкоштовних послуг з освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

За нашими розрахунками обсяги продукування ВВП у 2012 р. склали 65,9 % від рівня 1990 р., а доходи зведеного бюджету тільки 33,8 % [8]. При цьому за роки ринково-трансформаційних перетворень кількість дошкільних закладів скоротилася на 36,3 %, кількість дітей у них на 47,6 %. До того ж з 15,6 тис. дошкільних закладів 0,9 тис. не працювали. Якщо оцінювати доступність, то в 2012 р. охоплення дітей дошкільними закладами тільки-но відновилося на рівні 1990 р. і складало 56 %, але кількість дітей у закладах з розрахунку на 100 місць перевищила 112 осіб [8]. Щодо загальноосвітніх навчальних закладів, то їх кількість за станом на кінець 2012/13 навчального року складала 20300 і була меншою від 1990/91 навчального року на 7,0 %. Кількість ПТНЗ скоротилася з 1246 до 976 або на 21,7 %, а контингент учнів у них на 32,6 %. Суттєво звузилися і можливості отримання вищої освіти за різними освітньо-кваліфікаційними характеристиками, оскільки за рахунок коштів державного бюджету в 2013 р. було прийнято тільки 41,7 % студентів і ще 5,6 % за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Подібна динаміка характерна і для системи охорони здоров'я, оскільки кількість медичних закладів упродовж 1990-2012 рр. зменшилася на 1,1 тис., а лікарняних ліжок на 271 тис. [8]. За таких змін тільки в 2012 р. із потребуючих медичної допомоги 97,5 %, не отримали її із-за високої вартості ліків, 80,5 % не змогли відвідати лікаря з цієї ж причини [8].

Якщо установи соціальної інфраструктури у кількісному вимірі зменшувалися, а бюджетні видатки спрямовуються саме на їх фінансування, то чому і за рахунок чого зростали соціальні видатки в цілому? Справа у тому, що видатки, безпосередньо спрямовані на потенціал підтримки людини, тобто на соціальний захист і соціальне забезпечення, за питомою вагою у ВВП становили 9,5 % у 2012 р. і більше ніж удвічі перевищували їх рівень у 1991 р. Але ж відомо, що обсяги і частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення зростає лише у випадку нарощування масштабів бідності і посилення необхідності надання їм допомог за різними формами.

Можна привести на підтвердження цього факту ще декілька статистичних даних. За станом на кінець 2012 р. номінальна середня місячна заробітна плата найманих працівників за абсолютним значенням складала тільки 96,0 % від рівня 1990 р. Щоб зрозуміти цю втрату для зміни рівня життя треба зіслатися на факт того, що середня заробітна плата працівника в Україні наприкінці 80-х років була меншою за ПКС майже у 3-5 разів від працюючого у США [11, с. 117; 12]. Співвідношення між доходами населення було таким, що середньомісячна номінальна заробітна плата 12 українських інженерів не перевищувала однієї зарплати прибиральниці у США [13, с. 453]. Як наслідок доходної рецесії на початок 2013 р. середньостатистичне українське домогосподарство витратило на продовольчі товари 57,6 % тоді як у 1990 р. з бюджету сім'ї на продукти харчування витратило тільки 32,8 % сукупного доходу [8]. За стандартом структури раціонального споживання витрати на продукти харчування не повинні перевищувати 30 % сукупних доходів домогосподарства [14, с. 215].

За всіма ознаками в Україні здійснюється не соціалізація економіки, а щось протилежне, зовсім не зорієнтоване на інтереси переважної частини населення. Більш того, за всіма оціночними критеріями соціалізації, здійснюване в країні суперечить суті соціальної держави. За висновком фахівців з економічної безпеки держави «...соціальна політика із засобу зменшення соціальної напруги перетворилася на один із суттєвих чинників її посилення» [15].

Наведена статистика у сукупності з даними щодо структури бюджету ставлять питання відносно парадигми оціночної методології. Потрібно усвідомлювати, що результат соціалізації і взагалі соціальний вимір має підпорядковуватися іншій концепції.

Ми підтримуємо позицію американського вченого М. Форстера, що «...найуживанішим мірилом ...має бути лише один вимір – кількість або відсоток людей, які перебувають поза всяким стандартом» [16, с. 100].

Наукове вмотивування запропонованого мірила потребувало його ув'язки з характеристикою результату функціонування соціальної держави. На наш погляд, найбільш корельовано з ним виступає таке поняття як соціальність.

Соціальність – це одночасно як процес, так і результат об'єктивованих гетерогенних відносин, що виникають між людьми в процесі діяльного спілкування незалежно від волі й

свідомості, і спрямованих на зменшення неприйнятної асиметрії у їх доходах. Соціальність не є безпосереднім «благам усупільнення» і показником добробуту чи то рівня життя. Вона є умовою включення індивідів у процеси самозабезпечення добробуту через пом'якшення суперечностей розподілу сумісно створеного доходу.

Оцінка диференціації населення за рівнем грошових доходів здійснюється на підставі розподілу населення на децилі (квартилі, квінтилі). Загальною вимогою для всіх країн, які обрали соціально зорієнтований шлях, за умови достатності грошових доходів для підтримання рівня життя за зразками мінімальних цивілізаційних стандартів найменш забезпеченої частини населення, розрив між доходами 10 % найбільш багатих прошарків населення і 10 % найбільш бідних не може перевищувати 8 разів [17, с. 413], а за ствердженням інших 10 разів [18, с. 241].

Розрахунки, наведені нами на базі офіційної статистики, дозволяють стверджувати, що реально середньодушовий дохід у вищій децильній групі порівняно з аналогічним показником нижчої децильної групи був у 2000 р., за нашими розрахунками, вищим у 627,5 раза, у 2009 р. – у 1093,0 рази, а у 2012 р. уже в 1191 раз [8]. Виокремлений результат, засвідчуючи несправедливу розбіжність за доходами, супроводжується соціальним напруженням, зменшенням попиту на товари вітчизняного виробництва, прямим порушенням базових прав людини. І боротися потрібно не просто з бідністю чи шукати шляхи до соціальної інтеграції, а зменшувати доходну і майнову нерівність відповідно до цивілізаційних норм.

Висновки. Отже, результатом соціалізації економіки має виступати така характеристика, як соціальність, зміст якої полягає в об'єктивованих гетерогенних відносинах, що виникають між людьми в процесі діяльного спілкування незалежно від волі й свідомості, і спрямованих на зменшення або усунення неприйнятної асиметрії в їх доходах. Констатуючи соціальне в здійсненні соціалізаційних процесів, ми тим самим унормовуємо шлях цивілізаційного поступу для країни і пригальмовуємо наростання бідності та соціальне відторгнення значної маси населення. Але в цьому контексті постає нагальна потреба більш ґрунтовного дослідження соціальної нерівності і його відтворення у статистичній звітності.

Література

1. Чухно А. Становлення еволюційної парадигми економічної / А. Чухно. – К. : НДФІ при Мінфіні України, 2007. – 712 с.
2. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика : монографія / Ю. К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2002. – 188 с.
3. Гришкін В. О. Соціалізація економіки як реальність сучасного загальноцивілізаційного розвитку / В. О. Гришкін // Актуальні проблеми економіки: Том 10: збірник наукових праць. – Д. : В-во «Навчальна книга», 2001. – С. 27 – 38.
4. Смелзер Н. Социология: учебник / Н. Смелзер. – М. : Феникс, 1994. – 688 с.
5. Пригожин А. И. Перестройка: переходные процессы и механизмы / А. И. Пригожин. – М.: Наука, 1990. – 158 с.
6. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; Пер. с англ. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл; В 3 т. Т. 1. Пер. с англ. – М.: Изд. группа «Прогресс», 1993. – 415 с.
8. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
9. From Plan to Market//World Development Report, 1996. World Bank. –Oxford Oxford Univ. Press. – P. 196 – 197; 208 – 211; 214 – 215.
10. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн: навч. посібник / Л. О. Миргородська. – К. : ЦУЛ, 2008. – 320 с.
11. Меншиков С. Советская экономика: катастрофа или катарсис? / С. Меншиков – М. : Интер-Версо, 1990. – 400 с.
12. Никитин С. Бикфордов шнур / С. Никитин, С. Гельвановский // Советская культура. – 1989. – 2 марта.
13. Найшуль В. А. Проблема создания рынка в СССР / В.А. Найшуль // Постигение : Социология. Социальная политика. Экономическая реформа / Ред.сост. Ф. М. Бродкин, Л. Я. Косалс, Р. В. Рывкина. – М.: Прогресс, 1989. – С. 441 – 454.

14. Удотова Л. Ф. Соціальна статистика: підручник / Л. Ф. Удотова. – К.: КНЕУ, 2002. – 376 с.
15. Україна в 2005–2009 рр.: Стратегічні оцінки суспільно–політичного та соціально–економічного розвитку : монографія [Електронний ресурс] / Ю. Г. Рубан, Н. В. Грицяк, В. Є. Воротін, Ю. О. Зерній, Я. А. Жаліло, М. Т. Степико ; За ред. Ю. Г. Рубана. – К. : Друк ПП «Санспарель», 2009. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/book/Zel_book/index.htm.
16. Forster M. Comparing Poverty in 13 OECD Countries: Traditional and Synthetic Approaches LIS Working Paper / M. Forster. – N.Y., 1993. – 342 p.
17. Національна економіка: підручник / За ред. П. В. Круша. – К. : Каравела; Піча Ю.В., 2008. – 416 с.
18. Гусаров Ю. В. Управление: динамика неравновесности / Ю. В. Гусаров. – М. : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2003. – 382 с.

References

1. Chukhno A. Formation of economic evolutionary paradigm / A. Chukhno. – K.: NDFI by the Ministry of Finance of Ukraine, 2007. – 712 p.
2. Zaitsev Y. Socialization of the economy of Ukraine and system transformation of society : methodology and practice: monograph / Y. Zaitsev. – K.: KNEU, 2002. – 188 p.
3. Hryshkin V. Socialization of the economy as a reality of the modern global civilization development / V. Hryshkin // Actual Problems of Economics. – Vol. 10 : Scientific Papers. – D. : Educational Book, 2001. – P. 27 – 38.
4. Smelser N. Sociology : Tutorial / N. Smelser. – M. : Phoenix, 1994. – 688 p.
5. Prigozhin A. Restructuring: transient processes and mechanisms / A. Prigozhin. – M. : Nauka, 1990. – 158 p.
6. Schumpeter J. Capitalism, socialism and democracy / J. Schumpeter; transl. from Engl. – M. : Economy, 1995. – 540 p.
7. Marshall A. Principles of economics / A. Marshall ; in 3 volumes. – Vol. 1. – Transl. from Engl. – M. : Progress, 1993. – 415 p.
8. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. – Access mode : www.ukrstat.gov.ua.
9. From Plan to Market//World Development Report, 1996. World Bank. –Oxford Oxford Univ. Press. – P. 196 – 197; 208 – 211; 214 – 215.
10. Mirgorodska L. Financial systems of foreign countries : studies guide / L. Mirgorodska. – K. : CWL, 2008. – 320 p.
11. Menshikov S. Soviet Economy: catastrophe or catharsis? / S. Menshikov – M.: Inter-Verso, 1990. – 400 p.
12. Nikitin S. Bykford cord / S. Nikitin, S. Helvanovsky // Soviet culture. – 1989. – March, 2.
13. Nayshul V. The problem of the market creation in the USSR / V. Nayshul // Decision: Sociology. Social policy. Economical Reform / Red. F. Brodkyn, L. Kosals, R. Ryvkina. – M. : Progress, 1989. – P. 441 – 454.
14. Udotova L. Social statistics : a textbook / L. Udotova. – K. : KNEU, 2002. – 376 p.
15. Ukraine in 2005 – 2009: Strategic evaluation of the socio–political and socio– economical development: a monograph [electron. resource] / G. Ruban, N. Grytsiak, V. Vorotin, Y. Zerniy, J. Zhalilo, M. Stepyko; Ed. by G. Ruban. – K. : Sanssparel, 2009. – Access mode : http://www.niss.gov.ua/book/Zel_book/index.htm.

*Каховська Олена Володимирівна, д.е.н., доцент
Професор кафедри економіки та регіональної економічної політики
Дніпропетровського регіонального інституту державного управління*

Стаття надійшла до редакції 14.04.2014